

پایان نامه‌ای درباره امامت به دستم رسید به زبان انگلیسی<sup>۱</sup>، با این مشخصات:  
*Doctrine of Imamate in Twelver Shi'ism: Traditional, Theological, Philosophical and Mystical Perspectives*. By: Hamid Mavani, Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, 2005.

(نظریه امامت در تشیع دوازده امامی: دیدگاه‌های سنتی، الهیاتی، فلسفی و عرفانی، نوشته: حمید موانی. مؤسسه مطالعات اسلامی، دانشگاه مک گیل، مونترآل کانادا، ۲۰۰۵)

در این یادداشت می‌کوشم بدون رد یا تأیید تمام یا بخش‌هایی از رساله، درون مایه آن را بشناسانم. بدیهی است که این یادداشت جایگاه نقد و بررسی دقیق مطالب نیست و فقط برای مروری اجمالی در نظر گرفته شده است.

این پایان نامه که به شیوه تطبیقی نوشته شده، با پیوست‌هایش، ۲۶۷ صفحه دارد و در مقطع دکتری رشته فلسفه، ارائه و دفاع شده است. نویسنده آن، اکنون در دانشگاه کلارمونت امریکا به تدریس اشتغال دارد و در زمان نگارش این پایان نامه، چند سالی را در قم اقامت داشته است.

او در این پایان نامه از ۱۹۹ منبع مکتوب استفاده کرده که کتابشناسی آن‌ها را در صفحات ۲۵۰ - ۲۶۳ آورده است. از این منابع، ۵۷ منبع (کتاب و مقاله) به زبان انگلیسی، ۲ منبع به زبان فرانسوی، و آن دیگرها، آثار عربی و فارسی هستند که چهار مورد آثار خطی نیز در آن‌ها دیده می‌شود. نویسنده در همین بخش در مورد بعضی از این منابع توضیحات مفیدی ارائه می‌کند، از جمله: تفسیر البرهان بحرانی، مرآة الانوار فتونی، مشجرة اجازات علماء الامامیة طباطبایی، کتاب سلیم بن قیس، ینابیع المودة قندوزی، تفسیر قمی، بصائر الدرجات صفار و شرح تجرید الاعتقاد احمد امینی.

۱. به لطف جناب شیخ احمد امینی فرزند علامه امینی.

همچنین در مقدمات رساله (ص ۲۳- ۲۵) از چند شخصیت علمی حوزه علمیه قم یاد می‌کند که با آنان ارتباط علمی داشته و از نکات آنان بهره برده است: سید علی حسینی میلانی، شیخ احمد امینی نجفی، شیخ محی‌الدین مامقانی، شیخ محمدرضا مامقانی، شیخ یحیی انصاری شیرازی، سید عبدالعزیز طباطبایی یزدی، شیخ مرتضی فرج‌پور، سید احمد اشکوری، شیخ محمدرضا جعفری، سید احمد مددی، شیخ محمد هادی یوسفی غروی (محقق کتاب النجاة فی القیامة فی تحقیق امر الامامة)¹.

پس از مقدمه‌ای نسبتاً مبسوط، متن رساله در شش فصل ارائه شده است.

در فصل اول (ص ۲۷- ۵۷) سه موضوع اصلی در مباحث امامت بیان شده است:

الف. مودت / محبت / حبّ / ولایت (به فتح واو).

ب. خلافت

ج. ولایت (به کسر واو) مطلقه (تشریحی و تکوینی) که خود چهارده عنوان

فرعی دارد:

۱. حقیقت نوریه

۲. اوّل ما خلق الله

۳. الأسماء الحسنی

۴. شفاعت

۵. العلم اللدنی

۶. محبت

۷. الامامة الباطنیة

۸. معجزات و کرامات

۹. پیمان پیشین (عالم ذر)

۱. نام این بزرگان بدون عنوان و لقب یاد شد. بدیهی است که عظمت یکایک آنان در گرو القاب نیست.

۱۰. عرضه اعمال به پیامبر و خاندان

۱۱. راهنمایان معصوم شاهد امت در قیامت

۱۲. طینت پیشوایان معصوم

۱۳. جایگاه پیشوایان معصوم در روز جزا

۱۴. رابطه پیشوایان الهی با خدا و پیامبران (حبل الله المتین)

عنوان فصل دوم (ص ۵۸ - ۱۱۵) چنین است: رویکردهای مختلف و منابع مستند در مطالعات امامت: روش های قرآنی (تفسیر و تأویل) و حدیثی (منهج قرآنی و حدیثی).<sup>۱</sup>

این فصل پس از مقدماتی به دو منبع اصلی می پردازد: قرآن و حدیث.

در بخش قرآن (ص ۶۳ - ۹۳)، پس از تبیین آیه ولایت (آیه ۵۵ سوره مائده)، تأویل را به عنوان منبعی مهم برای شناخت معارف قرآنی در کنار تفسیر مطرح می کند و رابطه مستقیم این دو عنصر را با هم در پیکر چند مثال مانند لایه های معنایی مختلف کلمات: الحیاة، الموت، الماء، ربّ، توضیح می دهد. پس از این مباحث کتاب نامه ای مختصر به ترتیب زمان در همین زمینه آمده است.

در بخش حدیث (ص ۹۴ - ۱۱۵) پس از اشاراتی به شیوه ها و ابزارهای بررسی احادیث (سند و متن)، به رویکردهای مختلف در تبیین حدیث می پردازد: رویکرد سنتی، الهیاتی، فلسفی، عرفانی. آنگاه به تحلیل حدیث غدیر به عنوان نمونه ای از این روش می رسد. در این بخش، الغدیر علامه امینی منبع اصلی به شمار می آید. در پایان این بخش، کتاب نامه ای تخصصی به ترتیب زمان در زمینه حدیث آمده است.

فصل سوم (ص ۱۱۶ - ۱۷۵) روش کلامی را بررسی می کند. این فصل با تعریف علم کلام آغاز می شود و مناظره هشام بن حکم با عمرو بن عبید معتزلی در باب امامت

۱. مؤلف در حاشیه این عنوان تذکر داده که این مطالب را نباید با رویکرد اخباریگری همانند دانست.

را شاهدهی بر قدمت کلام در میان مسلمانان می آورد. آنگاه محورهای بحث کلامی امامت را بیان می دارد:

- امامت چیست؟ (بحث تطبیقی در دیدگاه‌های اشاعره، معتزله و شیعه)
- آیا نصب امام بر خدا واجب است؟ (اشاره به قاعده لطف و بررسی انتقادی آن)
- چرا وجود امام واجب است؟
- امام چگونه است؟
- عصمت
- افضلیت
- محجوب النص

- امام کیست؟ (نصوص خفی و جلی، فضائل، اولوالامر، فرق الشیعة)  
در پایان این فصل نیز کتابشناسی تخصصی کلام به ترتیب زمانی آمده است.  
در فصل چهارم (ص ۱۷۶-۲۰۸) روش فلسفی در امامت بررسی شده است.

بحث با تعریف حکمت نظری و حکمت عملی آغاز می شود. پس از آن، امامت و ولایت در حکمت نظری (بحث تفصیلی در افعال الهی و اقسام آن‌ها، سنخیت، برهان امکان اشرف)، مثال‌هایی برای کاربرد این قواعد (مانند شرح ملاحظه بر شش حدیث امامت در اصول کافی از جمله «لولا الحجة لساخت الارض بأهلها») بررسی می شود. هشت قاعده فلسفی دیگر که در باب امامت مطرح شده، در پی می آید. (ص ۱۷۶-۱۹۴).

امامت بر اساس حکمت عملی و فلسفه سیاسی اسلام به طور اختصار در پی می آید. بخش مبسوط بعدی، کاربرد پنج شیوه منطقی (برهان، خطابه، شعر، جدل، مغالطه) در امامت است که نمونه‌هایی از هر کدام و نیز شیوه‌های تحلیلی و ترکیبی بیان شده است. (ص ۱۹۸-۲۰۸).

کتاب نامه تخصصی فلسفی به ترتیب زمانی در پایان این فصل آمده است.

فصل پنجم (ص ۲۰۹-۲۲۱) به روش عرفانی اختصاص دارد. فصل با تعریف تصوف، عرفان نظری و منابع آن آغاز می‌شود. شیوه‌های تحلیل عرفانی ولایت در پی می‌آید، به ویژه بر مبنای سخنان ابن عربی، آقا محمد رضا قمشه‌ای و امام خمینی. منبع شناسی متون عرفانی به ترتیب زمانی در پایان فصل آمده است. یکی از منابع مؤلف در فصول اخیر، رساله دانشگاهی دوره دکتری است در دانشگاه مک گیل، با این عنوان:

Ali al-Oraibi, *Shi'i Renaissance*, 1992

در فصل ششم (ص ۲۲۲-۲۴۶) آثار کمال‌الدین میثم بن علی بن میثم بحرانی (متوفی ۶۶۹ قمری) بررسی شده است تا کاربرد آمیخته‌ای از این روش‌ها را نشان دهد. این فصل با گزارشی مختصر از زندگی و آثار مکتوب ابن میثم و رابطه او با خواجه نصیرطوسی آغاز می‌شود. مقایسه میان دیدگاه‌های ابن میثم و ابن ابی الحدید (بر اساس دو شرح بر نهج البلاغه) و رویکردهای ابن میثم در تبیین توحید و نبوت و معاد، مقدمه‌ای است تا مؤلف به دیدگاه‌های او درباره امامت برسد.

موانی، نظرات ابن میثم درباره امامت را از آثار مختلف او: مصباح السالکین (شرح مختصر نهج البلاغه)، قواعد المرام، النجاح فی القيامة، شرح الاشارات، بررسی می‌کند. نتیجه‌گیری از تمام مطالب، پایان بخش رساله است.

دو پیوست در پایان آمده که پاسخ‌های مکتوب حضرات آیات وحید خراسانی و میرزا جواد تبریزی به چند پرسش پیرامون مباحث امامت در سال ۱۴۱۸ قمری است.

متن کامل این پایان‌نامه از لینک زیر قابل دستیابی است:

[http://digitool.library.mcgill.ca/webclient/DeliveryManager?pid=85188&custom\\_att\\_2=direct](http://digitool.library.mcgill.ca/webclient/DeliveryManager?pid=85188&custom_att_2=direct)